

K problému autonómie jednotlivca na pozadí utilitaristického charakteru *Teórie spravodlivosti* Johna Rawlsa

JAKUB ŠVEC, Filozofický ústav, Slovenská akadémia vied, v.v.i., Bratislava, Slovenská republika

ŠVEC, J.: On the Problem of the Autonomy of the Individual against the Background of the Utilitarian Character of John Rawls' *A Theory of Justice*

FILOZOFIA, 81, 2026, No 2, pp. 231 – 245

Rawls' concept of individual autonomy emphasizes rational decision-making in creating a just social order behind the veil of ignorance. Rawls considers the individual as a rational actor of the social contract and proceeds from a hypothetical construction, which is, however, empirically unverifiable. He does not take into account the complexity of human values, while adhering to exhaustively defined primary goods, which Rawls, however, selectively models according to the principles of his previously modeled concept of a well-ordered society. Rawls' understanding of autonomy in Kant's intention will be criticized in the text. Rawls' model of individual autonomy is determined by the utilitarian understanding of the realization of the social good. In this context, the article solves the problem of individual autonomy to make decisions in the heteronomy of social interests and the needs of a well-ordered society, as well as the problem arising from normative conflicts between the deontological and utilitarian traditions.

Keywords: autonomy – liberalism – utilitarianism – egalitarianism – deontology

Úvod

Teória spravodlivosti (*A Theory of Justice*, 1971) patrí medzi najdiskutovanejšie dielo politickej filozofie 20. storočia. Autorovou motiváciou bolo ponúknuť koncepciu, ktorá bude okrem egalitárneho charakteru odmietať dovtedy prevládajúci utilitarizmus a zároveň sa bude opierať o deontologický prístup k slobode jednotlivca. Táto kombinácia predstavuje ambiciózny projekt, ktorý sa môže javiť ako ťažko vyargumentovateľný.

Na pozadí aktuálneho diskurzu o spravodlivosti sa čoraz častejšie zdôrazňuje pozícia jednotlivca ako autonómneho subjektu. V *Teórii spravodlivosti* sa pojem autonómia neobjavuje ako samostatne riešená problematika, no je implicitne prítomná v štruktúre pôvodnej pozície. Predstavuje jednu zo základných charakteristík jednotlivcov ako rozumných a slobodných osôb, ktoré kreujú princípy spravodlivosti. Rawlsova idea autonómie má kantovský charakter a je predpokladom pre vytvorenie spravodlivej zmluvy. Vzťah medzi autonómiou ako schopnosťou rozhodovať sa nezávisle a spravodlivosťou ako výsledkom kolektívnej racionality tvorí jeden zo základných kameňov teórie.

Teória spravodlivosti predstavuje istý liberálny ideál, ktorý samotný autor priznáva na viacerých miestach diela, pričom opisu tohto ideálu venuje viacero celých podkapitol, najmä však časť s názvom „Koncept dobre usporiadanej spoločnosti“,¹ ktorá sa nachádza v rámci ôsmej kapitoly.² Spôsob, ktorým Rawls navrhuje tento liberálny ideál dosiahnuť, spočíva v dohode všetkých prostredníctvom kontraktualizmu. Rawls vychádza z kantovsky chápanej autonómie jednotlivca³ ako racionálneho aktéra spoločenskej zmluvy, pričom do tejto autonómie nie je možné zasahovať z pozície autority. Rawls sa na Kanta a Rousseaua v *Teórii spravodlivosti* priamo odvoláva predovšetkým v štvrtej kapitole „Rovnaká sloboda pre všetkých“ („Equal Liberty“). Konkrétne tvrdí, že:

V prvom rade začína myšlienkou (Kant – pozn. autora), že morálne princípy sú predmetom racionálnej voľby. Definujú morálny zákon, ktorý si ľudia môžu racionálne želať, aby riadil ich správanie v etickom spoločenstve... Keď totiž uvažujeme o morálnych princípoch... je jasné, že tieto princípy musia byť prijateľné pre všetkých... Nakoniec Kant predpokladá, že s týmito morálnymi zákonmi sa má súhlasiť za podmienok, ktoré charakterizujú ľudí ako slobodné a rovnocenné racionálne bytosti. Opis pôvodnej pozície je pokusom o interpretáciu tejto koncepcie... Nasledujúce poznámky je najlepšie chápať ako návrh na prepojenie spravodlivosti ako férovosti s vrcholom zmluvnej tradície u Kanta a Rousseaua (Rawls 1999, 221 – 222).⁴

---

¹ V origináli *The Concept of a Well-Ordered Society* tento koncept opisuje ako skôr žiadaný než reálny.

² Nachádza sa však aj v diele *Spravodlivosť ako férovosť* (*Justice as Fairness*, 2001), v rámci kapitoly „Základné myšlienky“ („Fundamental Ideas“).

³ Tému Kantovej definície autonómie a ľudskej dôstojnosti sa v slovenskom filozofickom priestore venuje Martin Muránsky: „Bol to práve Kant, ktorý videl úzku súvislosť medzi termínom ‚dôstojnosť‘ a morálnym ‚rešpektom‘ voči každému človeku. Ak rešpektujeme, čiže uznávame človeka ako človeka nie pre jeho úžitok, ale na základe jeho dôstojnosti, rešpektujeme zároveň jeho autonómiu“ (Muránsky 2019, 598 – 599).

⁴ Vlastný preklad.

Voľba kontraktualizmu má pre dielo hneď niekoľko pragmatických zdôvodnení: tento prístup je modelovateľný podľa požiadaviek a predpokladov autora o správaní jednotlivca, je ahistorický a predovšetkým – s ohľadom na zámer Rawlsa – umožňuje jednotlivcom v teoretickej rovine abstrahovať vedomosť o ich individuálnych vlastnostiach, ktoré sú základnou prekážkou pre dovedajšie pokusy o vytvorenie férovej a spravodlivej spoločenskej zmluvy. Na druhej strane Rawls vidí v kontraktualizme spôsob, ako zastaviť nekonečný regres hľadania prvotného princípu legitimacy moci a štátneho usporiadania prostredníctvom zavedenia idey reflexívnej rovnováhy.

V analýze kombinácie vzťahu medzi egalitarizmom, deontológiou, utilitarizmom na jednej strane a deklarovaným kantovským charakterom autonómie jednotlivca na strane druhej, spočíva cieľ predkladanej state v skúmaní povahy autonómie jednotlivca v *Teórii spravodlivosti* a zároveň v preukázaní utilitaristického charakteru Rawlsovej koncepcie. Tvrdíme totiž, že Rawls sa nedokázal plnohodnotne vysporiadať s dedičstvom utilitarizmu.⁵ Naším prvým argumentom je princíp diferencie, ktorý usporadúva sociálne nerovnosti tak, aby slúžili k čo najväčšiemu prospechu pre najmenej zvýhodnených, čím sa hodnotovo orientuje na výsledný efekt. Druhým argumentom sú primárne dobrá, ktoré fungujú ako normatívne vstupy pre aktérov spoločenskej zmluvy a určujú rámec, v ktorom sa dohoda o spravodlivosti môže kreovať. Tretím argumentom je reflexívna rovnováha, prostredníctvom ktorej sa individuálne súdy účastníkov zosúlada s kolektívnym konsenzom, čím dochádza k implicitnému posudzovaniu efektívnosti výsledku spoločenskej dohody. Tieto prvky spolu ukazujú, že hoci je Rawlsovo východisko deontologické, samotná aplikácia teórie prináša konzekvencionalistické, respektíve utilitaristické aspekty.

1. Rawlsova kritika a vzťah k utilitarizmu

„Napriek tomu... musíme trvať na tom, že spravodlivosť ako férovosť nie je osebe utilitárna“ (Rawls 2007, 169). Rawls považuje *Teóriu spravodlivosti* za alternatívu voči utilitaristickému prístupu v otázkach spravodlivej spoločnosti. Zaujímavým a menej komunikovaným aspektom jeho filozofie je, že utilitaristické esenciálne prvky v jeho teórii a priori nevyklučuje, dokonca v *Spravodlivosti ako férovosti* potvrdzuje, že môže obsahovať charakteristické prvky utilitaristického prístupu prostredníctvom funkcie úžitku.

---

⁵ Viac o vzťahu medzi Rawlsovou teóriou a utilitarizmom Sidgwicka a Milla píše Samuel Freeman (2007, 76–80) v kapitole „Consequentialism, Publicity, Stability, and Property – Owning Democracy“, v časti Rawls and Utilitarianism.

Spravodlivosť ako férovosť neodmieta, že by sa idea funkcie úžitku nemohla použiť na formuláciu spravodlivosti ako férovosti. Predpokladám, že každú koncepciu spravodlivosti môžeme skutočne vyjadriť ako v najvyššej miere vhodne ošetrenú funkciu úžitku (Rawls 2007, 168 – 169).

Napriek tomu je potrebné uviesť, že jednou z hlavných motivácií Rawlsa je poskytnutie teórie, ktorá by predstavovala alternatívu voči utilitarizmu v niekoľkých základných aspektoch. Rawls v *Politickom liberalizme* explicitne tematizuje rozdiel medzi spravodlivosťou ako slušnosťou a utilitarizmom, pričom zdôrazňuje dôvody, pre ktoré utilitarizmus nemôže poskytnúť adekvátne základy pre spravodlivú demokratickú spoločnosť. Už v úvodných vysvetleniach Rawls pripomína, že kritika utilitarizmu bola často „veľmi vágna“ (Rawls 1999, x). Takisto zdôrazňuje, že politická koncepcia spravodlivosti sa musí vzťahovať výlučne na základnú štruktúru spoločnosti, zatiaľ čo utilitarizmus svoje princípy aplikuje na celý rozsah ľudského života. Tento široký rozsah je podľa Rawlsa problematický, pretože umožňuje obetovanie individuálnych slobôd v mene maximalizácie celkového úžitku, čo ohrozuje psychologické predpoklady stability – občania sa nemôžu stotožniť s princípmi, ktoré pripúšťajú, že ich základné záujmy môžu byť kedykoľvek prevážené inými. Rawls preto zdôrazňuje prioritu práva pred dobrom, ktorá bráni obetovaniu základných slobôd či dôstojnosti jednotlivcov pre agregované ciele. Podľa Rawlsa totiž: „Priorita slobody vylučuje takéto úvahy z dôvodov, o ktorých je možné diskutovať“ (Rawls 1999, 300). V tomto kontexte je relevantné aj Rawlsovo vlastné zhrnutie „počiatočného cieľa“ teórie, ktorý spočíva v tom, že dva princípy spravodlivosti:

[p]oskytujú lepšie pochopenie požiadaviek slobody a rovnosti v demokratickej spoločnosti než prvotné princípy súvisiace s tradičnými doktrínami utilitarizmu, s perfekcionizmom, alebo intuitivizmom. Práve tieto princípy, spoločne s uvedenými dvoma princípmi spravodlivosti, predstavujú alternatívu pre strany v pôvodnom stave, keď sa definuje počiatočný cieľ (Rawls 1999, 242).

Pochopiť Rawlsov vzťah k utilitarizmu, mylne prezentovaný ako z princípu odmietavý, vyžaduje vrátiť sa k filozofickým inšpirátorom autora. Medzi najvýraznejších patria zaiste Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant a nakoniec John Stuart Mill. Už z uvedeného zloženia je zrejmé, že v kontexte otázok o autonómii jednotlivca v kombinácii teórií zmienených autorov sa schyluje k ťažko riešiteľnému filozofickému problému. Opäť tvrdíme, že tieto paradoxy eklektizmu

v Rawlsovej filozofii sú síce istým spôsobom fenoménom, ale v zmysle filozofickej inšpirácie uvedenými autormi sa nejedná o prekvapenie. Slovanami samotného Rawlsa z predslovu k *Teórii spravodlivosti*:

Chcel som vypracovať koncepciu spravodlivosti, ktorá by poskytovala primerane systematickú alternatívu k utilitarizmu, ktorý v tej či onej forme dlho dominoval anglosaskej tradícii politického myslenia. Hlavným dôvodom pre hľadanie takejto alternatívy je podľa mňa slabosť utilitaristickej doktríny ako základu inštitúcií ústavnej demokracie. Predovšetkým si nemyslím, že utilitarizmus dokáže poskytnúť uspokojivé vysvetlenie základných práv a slobôd občanov ako slobodných a rovnocenných osôb, čo je požiadavka absolútne prvoradého významu pre vysvetlenie demokratických inštitúcií (Rawls 1999, xi – xii).

Rawls podľa vlastných slov nevnúma svojich liberálnych predchodcov utilitaristickej tradície, ako sú Mill, Bentham či Smith, negatívne. Stavia na argumente, že utilitarizmus, akokoľvek sa môže javiť ako užitočný prístup v riešení morálnych sporov, nemôže byť určujúcim etickým prístupom v demokratickej spoločnosti liberálneho charakteru. Podľa autora dovtedajšia kritika utilitarizmu bola obmedzená na parciálne súčasti tohto prístupu, predovšetkým na princíp užitočnosti a: „Výsledkom je, že sa často zdá, že sme nútení vybrať si medzi utilitarizmom a intuicionizmom“ (Rawls 1999, xvii). Skrátka a jednoducho, Rawlsova teória predstavuje ideál liberálnej spoločnosti, kde princíp užitočnosti nemôže byť základom spravodlivosti. Rawls stavia spravodlivosť na férovosti, rovnosti a slobode individua, ktoré sa majú zabezpečiť a dosiahnuť za závojom nevedomosti.

2. Autonómia jednotlivca na pozadí Ideí reflexívnej rovnováhy

Aby sme objasnili problematiku autonómie jednotlivca, je potrebné, rovnako ako v predchádzajúcej časti textu, vrátiť sa k filozofickým inšpirátorom Rawlsa. Opäť budeme čerpať z koncepcií Rousseaua, Milla a predovšetkým Kanta, na ktorého vo svojej ideí reflexívnej rovnováhy Rawls priamo nadväzuje. V prípade Rousseaua je autonómia jednotlivca riešená účelovým spôsobom odovzdania individuality, celého „ja“, do všeobecnej vôle spoločnosti, pričom ak sa odovzdajú všetci a podriadia sa všeobecnej vôli,⁶ nehrozí podľa autora riziko straty autonómie. Autonómia u Rousseaua je teda transformáciou „ja“ a jeho spoločnej vôle,⁷ plnej individuálnych motivácií, do „ja“ ako občana –

---

⁶ *Volonté générale*.

⁷ *Volonté de tous* – častokrát zamieňaná s *volonté générale*.

subjektu všeobecnej vôle. Millova koncepcia autonómie je v zásade praktickejšia. Je chápaná z individualistických, klasicko-liberálnych pozícií. Chápe ju ako právo individua formovať vlastný život podľa vlastných predstáv, nezávisle od vôle spoločnosti či väčšiny. „To, čo dodáva hodnotu existencii každého z nás, závisí od nezasahovania zo strany iných ľudí“ (Mill 2005, 52). V rozpore s Rousseauovou koncepciou všeobecného záujmu, vo svojej monografii *O slobode* pokračuje:

Jediným účelom, kvôli ktorému sa môže moc spravodlivo použiť proti ktorémukoľvek členovi spoločnosti aj proti jeho vlastnej vôli, je zabrániť ubližovaniu iným. Vtedy vlastné dobro jednotlivca, telesné alebo morálne, nie je dostatočným oprávnením (Mill 2005, 57).

Kantov vzťah k autonómii jednotlivca je v zásade komplikovanejší. Znamená schopnosť rozumu uplatňovať morálne svojzákonodarstvo, čo predstavuje základ morálneho konania. Kant píše v *Kritike praktického rozumu* nasledovné:

Autonómia vôle je jediný princíp všetkých morálnych zákonov a povinností odpovedajúcich týmto zákonom: akákoľvek heteronómia ľubovôle naproti tomu nielen že nezakladá žiadnu záväznosť, ale je, naopak, proti jej princípu a proti mravnosti vôle (Kant 1996, 55).

Táto „tvrdá definícia“ autonómie zakladá na konaní podľa vlastného morálneho zákona, nie na základe heteronómie sociálnych záujmov spoločnosti. V *Kritike súdnosti* však Kant rozvíja aj druhý, „mäkký“ rozmer autonómie – prostredníctvom reflexívneho vnímania súdnosti. Nejedná sa o normatívne vymedzenie dobra, ale o isté sprostredkovanie medzi prírodou a slobodou jednotlivca. Slovanami Kanta:

Rozumie sa, že to nie je princíp pre určujúcu, ale iba pre reflektujúcu súdnosť, že je regulatívna a nie konštitutívna, a že nám dáva len usmernenie, aby sme nazerali na prírodné veci vo vzťahu k motívu, ktorý už je daný, podľa nového zákonného poriadku (Kant 1975, 177).

Reflexívna súdnosť tvorí východiskový bod pre Rawlsov koncept idey reflexívnej rovnováhy.⁸ Rovnako ako Kantova reflexívna súdnosť, Rawlsova idea reflexívnej rovnováhy je snahou o zblížovanie medzi morálnymi úsudkami

---

⁸ *Reflective Equilibrium*. Thomas Scanlon o Rawlsovom chápaní pojmu píše: „Práve touto metódou dokážeme najlepšie určiť, či a ako možno naše morálne názory vnímať ako systematický spôsob uvažovania o tom, čo robiť“ (Scanlon 2003, 147).

a princípmi spravodlivosti, ktoré sa snaží v teórii obhájiť. Idea reflexívnej rovnováhy je organicky prepojená s ďalšími ideami, tvoriacimi Rawlsovu teóriu. V tomto aspekte autorovej teórie ide rovnako o istú formu zosúladenia individuálnych súdov s praktickým cieľom dosiahnuť spravodlivú politickú spoločnosť. Rawls tieto súdy a priori negeneralizuje na menej a viac vhodné.

Spravodlivosť ako férovosť chápe všetky naše súdy bez ohľadu na úroveň ich všeobecnosti ... ako súdy s istou vnútornou rozumnosťou (akceptácia individuálnej autonómie – pozn. autora), ktorú majú pre nás ako rozumné a racionálne bytosti. Keďže naše spôsoby uvažovania sa líšia a naše súdy si protirečia so súdmi druhých, niektoré z týchto súdov treba nakoniec pozmeniť, vylúčiť alebo odstrániť s praktickým cieľom, ktorým je rozumná dohoda v otázkach politickej spravodlivosti (Rawls 2007, 61).

V tomto momente je potrebné spozornieť, nakoľko tu dochádza k niekoľkým kľúčovým bodom teórie. Rawls vo svojom chápaní reflexívnej rovnováhy hovorí o potrebe zosúladiť individuálne hodnotiace súdy s všeobecne akceptovateľnou koncepciou politickej spravodlivosti. Zároveň tvrdí, že: „Mnohé z našich najzávažnejších konfliktov sú konflikty v nás samých. Tí, čo o svojich súdoch predpokladajú, že sú vždy neprotirečivé, sú neuvážliví alebo dogmatickí“ (Rawls 2007, 61). Na pozadí argumentácie je badať esenciálne prvky utilitarizmu Millovho typu,⁹ podkuté morálnym zdôvodnením. Henry R. West (2012) v kapitole „Mill and Rawls“ opakovane ukazuje, že Rawlsova koncepcia dvoch princíпов spravodlivosti je v mnohých obsahových ohľadoch paralelná k Millovej koncepcii spravodlivosti, a že Rawlsove námietky voči „klasickým utilitaristom“ sa často netýkajú Millovej komplexnej verzie utilitarizmu. West priamo tvrdí, že:

Substantívne princípy spravodlivosti sú veľmi podobné u Rawlsa aj u Milla. Obaja dávajú prioritu slobode za normálnych okolností a obaja umožňujú flexibilitu za neštandardných okolností. Obaja sa zaujímajú o rovnosť príležitostí ... Obaja sa zaujímajú o podporu blaha najmenej zvýhodnenej triedy (West 2012, 133).

---

⁹ V štúdiu *Sloboda ako spoločenská zodpovednosť (aj) v kontexte sociálneho liberalizmu Johna Stuarta Milla* je uvedený priamy vplyv a prepojenie medzi Millom a Rawlsom. Štúdia poukazuje na to, že Rawls (okrem iného) prevzal od Milla kľúčové prvky svojej teórie v podobe „prírodnej lotérie“, ako aj „dvoch princíпов spravodlivosti“, ktoré taxatívne definoval už Mill. Pozri bližšie: Švec (2022).

Uvedené potvrdzuje vo svojej knihe *Liberalism and Distributive Justice* Samuel Freeman (2018) v kontexte analýzy a interpretácie Rawlsových myšlienok:

Hoci sa Mill hlási k utilitarizmu a Rawls ku kontraktualizmu, v ich koncepciách liberalizmu, demokracie a distributívnej spravodlivosti existujú veľké podobnosti. Rawls aj Mill potvrdzujú princíp slobody, ktorý chráni do značnej miery rovnaký súbor základných slobôd, pričom hlavnou výnimkou sú rovnaké politické slobody pre všetkých občanov (Freeman 2018, 23).

Treba však povedať, že ani Freeman nestotožňuje mieru Rawlsovej zhody s Millom, respektíve s utilitarizmom na takej úrovni, ako sa v štúdiu snažíme preukázať my. Ako totiž ďalej tvrdí Freeman, utilitarizmus síce uznáva sociálny charakter vzťahov, ale nevyžaduje nijakú špecifickú inštitucionálnu podobu základnej štruktúry, zatiaľ čo Rawlsova kantovská koncepcia osoby vyžaduje inštitucionálne vyjadrenie v základnej štruktúre, t. j. základné slobody, priority práva (porov. Freeman 2018, 240). Millova teória spravodlivosti však preukázateľne v mnohom predchádza a rámkuje Rawlsovu teóriu, čo potvrdzuje konštatácia Henryho Westa o tom, že: „Je tu konvergencia medzi Rawlsovým systémom spravodlivosti a Millovým“ (West 2012, 134). Rawls argumentuje, že s reflexívnou rovnováhou jednotlivci súhlasia, nakoľko má široké mantinely pre rôzne individuálne súdy, ako aj pre zmeny názorov a zároveň predstavuje najlepší pomer benefitov a obmedzení oproti ostatným existujúcim koncepciám. Pre jej širokosť ju Rawls označuje ako nefundacionalistickú v tom, že:

[ž]iadny druh uváženeho súdu o politickej spravodlivosti či konkrétna úroveň všeobecnosti sa nemá chápať tak, že na ňom spočíva celá váha verejného zdôvodnenia. ... Z nášho pohľadu najrozumnejšia politická koncepcia najlepšie vyhovuje všetkým našim uváženým presvedčeniam, ktoré usporadúva do koherentného názoru. V danom čase nemôžeme urobiť nič lepšie (Rawls 2007, 63).

Reflexívna rovnováha má u Rawlsa praktický cieľ: prostredníctvom nefundacionalistického prístupu dosiahnuť verejné zdôvodnenie v otázke politickej spravodlivosti. Prostredníctvom tohto prístupu sa snaží vytvoriť široký priestor pre fundamentálny základ politickej a spravodlivej spoločnosti, ktorý vie zosúladiť (za predpokladu predpokladaných nevyhnutných ústupkov) jednotlivé individuálne súdy. Za závojom nevedomosti si aktéri zmluvy, po zvážení všetkých alternatívnych koncepcií, zvolia podľa Rawlsa jeho prístup. Rawls chce týmto spôsobom zastaviť nekonečný regres legitimizácií moci. Rawls teda nie je predstaviteľom klasického kontraktualizmu, ale kontraktualizmus sa snaží použiť

na presadenie ideálnej liberálnej spoločnosti a na zastavenie nekonečného regresu, pretože je presvedčený, že (len) spoločnosť s charakterom politického liberalizmu a širokého pluralizmu zaručuje reflexívnu rovnováhu.

Idea reflexívnej rovnováhy priamo nadväzuje na spomínané ostatné idey jeho teórie, priamo však na ideu prekrývajúceho sa konsenzu.¹⁰ Ako Rawls opisuje: „Občania majú navzájom sporné náboženské, filozofické a morálne názory, a tak zastávajú túto politickú koncepciu v rámci odlišných a protichodných komprehenzívnych doktrín“ (Rawls 2007, 64).

3. O probléme autonómie jednotlivca pri kreovaní spoločenskej zmluvy na pozadí heteronómie sociálnych záujmov dobre usporiadanej spoločnosti

Rawls rozumie skutočnosti, že spoločenská dohoda jednotlivcov, ktorých koncepcie dobrého života, ako aj fyzické a mentálne predispozície sa diametrálne odlišujú, nie je v spoločenskom stave dosiahnuteľná. Jedným z ústredných motívov autora je dosiahnuť systém férovej nadčasovej kooperácie prostredníctvom dohody. Ako však zabezpečiť férové podmienky dohody? Tento problém Rawls rieši dvomi ideami, konkrétne ideou pôvodnej pozície a ideou občanov ako slobodných a rovných osôb. *Spravodlivosť ako férovosť* obsahuje viacero kľúčových ideí, ktoré Rawls popisuje:

- a) idea spoločnosti ako férového systému nadčasovej spoločenskej kooperácie;
- b) idea dobre usporiadanej spoločnosti;
- c) idea základnej štruktúry spoločnosti;
- d) idea občanov ako slobodných a rovných;
- e) idea pôvodnej pozície;
- f) idea verejného oprávnenia;
- g) idea uvážlivej (reflexívnej – pozn. autora) rovnováhy;
- h) idea prekrývajúceho sa konsenzu;
- i) idea verejného rozumu.¹¹

---

¹⁰ Idea prekrývajúceho sa konsenzu tvorí jadro Rawlsovej teórie. Koncepcia politického liberalizmu je na tejto ideí vystavaná: „V takomto konsenze rozumné doktríny súhlasia s politickou koncepciou, každá zo svojho vlastného hľadiska... Stabilita je možná vtedy, keď doktríny, ktoré sa podieľajú na konsenze, sú prijímané politicky aktívnymi občanmi spoločnosti a keď požiadavky spravodlivosti nie sú príliš v rozpore so základnými záujmami občanov, formovanými a podporovanými ich sociálnymi dohodami“ (Rawls 2005, 134).

¹¹ Pozri Švec (2020, 74).

V rámci problematiky autonómie jednotlivca pri kreovaní spoločenskej zmluvy nás bude zaujímať predovšetkým (e) idea pôvodnej pozície, (d) idea občanov ako slobodných a rovných a (b) idea dobre usporiadanej spoločnosti.

Idea pôvodnej pozície je zabezpečená prostredníctvom už spomenutého závoja nevedomosti – obdobia prirodzených stavov kontraktualistických teórií novoveku –, v ktorom zmluvní aktéri nepoznajú svoj výsledok prírodnej lotérie. Slovanami Rawlsa: „V Spravodlivosti ako férovosti zodpovedá pôvodný stav rovnosti prirodzenému stavu ako v tradičnej teórii spoločenskej zmluvy“ (Rawls 1999, 11).

Ďalej plynule prechádza k definícii závoja nevedomosti a jeho funkciám:

Medzi podstatné znaky tejto situácie patrí to, že nikto nepozná svoje miesto v spoločnosti, svoje triedne a spoločenské postavenie, ani svoj osud v rozdelení prirodzených schopností, svoju inteligenciu, silu a podobne. Dokonca predpokladám, že strany nepoznajú svoje koncepcie dobra, ani svoje špeciálne psychologické sklony. (Práve preto – pozn. autora) ... Sú princípy spravodlivosti volené za závojom nevedomosti (Rawls 1999, 11).

Rawls si uvedomuje, že sledovaním nespočetného množstva individuálnych koncepcií dobrého života by sa aktéri zmluvy nikdy nedohodli na spoločnom závere o pravidlách dobre usporiadanej spoločnosti. Do teórie preto Rawls vkladá tzv. „primárne dobrá.“¹² Autor totiž odmieta, aby sa konsenzus dosiahol na základe náboženských, ideologických či iných hodnotovo ucelených presvedčení. Jeho záujem je dohoda a sledovanie univerzálnych hodnôt, ktoré, pokiaľ existujú, poskytujú základ pre napĺňanie nespočetného množstva individuálnych záujmov jednotlivcov.¹³ Rawls tieto neutrálne vstupy rozdeľuje do dvoch základných kategórií: spoločenské primárne dobrá a prírodné primárne dobrá. Spoločenské primárne dobrá sú (porov. Wenar 2021):

- a) základné práva a slobody;
- b) voľný pohyb a slobodný výber širokej škály povolání;
- c) moc a výsady úradov a pozície úradov, a zodpovednosť;
- d) príjem a bohatstvo;
- e) spoločenské základy sebaúcty.

---

¹² *Primary goods.*

¹³ Pozri tiež Freeman (2023): „Ludia po zamyslení dokážu sformulovať predstavu o svojom dobre alebo o svojich primárnych hodnotách a účeloch, a o najlepšom spôsobe života pre seba.“

Kým prírodné primárne dobrá pokladá Rawls za arbitrárne, v sociálnych vidí potenciál, pretože ich je možné dohodou spoločnosti zabezpečiť. V *Teórii spravodlivosti* Rawls píše:

Ako prvý krok predpokladajme, že základná štruktúra spoločnosti distribuuje určité primárne dobrá, teda veci, o ktorých sa predpokladá, že každý rozumný človek chce... Pre jednoduchosť predpokladajme, že hlavnými primárnymi dobrami, ktorými spoločnosť disponuje, sú práva, slobody a príležitosti, ako aj príjem a bohatstvo (Rawls 1999, 54).

V tomto momente dochádza v teórii k prvej vážnejšej diskrepancii voči Rawlsovým deklarovaným motiváciám, konkrétne o slobodných a autonómnych jednotlivcoch ako aktéroch spoločenskej zmluvy. Teória stojí na predpoklade, že jednotlivci neprepadnú pokušeniu uprednostňovať individuálne doktríny dobrého života, nakoľko majú na zreteli (okrem iného) ideu reflexívnej rovnováhy, ideu prekrývajúceho sa konsenzu a ideu dobre usporiadanej spoločnosti. V tomto ohľade sa však ponúka otázka, či môžeme považovať exaktne vymenované sociálne primárne dobrá za hodnotovo neutrálne a univerzálne?

Rawls, zohľadňujúc vymenované idey, odmieta taxatívne vymedzovať správne a nesprávne koncepcie dobrého života, t. j. Rawls svoju teóriu formálne nezameriava na dosiahnutie konkrétnej formy vlády, avšak k tomuto záveru jednotlivcov nepriamo núti prostredníctvom potreby sledovania primárnych dohier, ktoré sám definuje. Jednotlivci, ktorí nie sú ochotní sledovať tieto (pre Rawlsa) neutrálne a univerzálne primárne dobrá, sú autorom označení ako nerozumní. Problematiku uzatvárame tvrdením, že Rawls pri kreovaní spravodlivej zmluvy, explicitným definovaním sociálnych primárnych dohier, aktérom takpovediac nedáva na výber. Charakter budúcej politickej spoločnosti totiž nedefinuje cez jej exaktnú charakteristiku, ale prostredníctvom normatívnych vstupov (primárne dobrá), ktoré majú mať jednotlivci na zreteli pri jej kreovaní. V takomto kontexte je autonómia jednotlivca len zdanlivá (formálna) a ustupuje heteronómii sociálnych záujmov, vyplývajúcich z Rawlsovej potreby zabezpečiť spoločnosť liberálneho ideálu.

V Rawlsovej teórii dochádza k určitej forme premeny individuálnej autonómie na autonómiu kolektívnu, pretože prvotne deklarované autonómne slobodné rozhodovanie jednotlivcov za závojom nevedomosti, so zreteľom na ideu reflexívnej rovnováhy a na pôvodnú pozíciu, sa stáva počas kreovania zmluvy determinovaným jasnými parametrami. Odmietnuť takéto normatívne parametre (stať sa nerozumným) znamená – opäť po vzore Rousseaua – odísť zo

zmluvného spoločenstva v zmysle jeho hesla o divochovi, ktorý, ak sa odmieta stať súčasťou spoločnosti, musí byť buď Bohom alebo zvieratom.

4. Medzi deontologickým kantovským univerzalizmom a morálne orientovaným distribučným utilitarizmom

Pri dvoch princípoch spravodlivosti ako výsledku spoločenskej zmluvy dochádza ku kvalitatívnej zmene autonómie a slobody. Rawls predpokladá, že ako rozumné, racionálne bytosti,¹⁴ majúci na zreteli primárne dobrá, sa zmluvní aktéri dohodnú na nasledujúcich princípoch spravodlivosti:

1. Každá osoba má mať rovnaké právo na čo najširší systém rovnakých základných slobôd, ktorý je kompatibilný s rovnakým systémom slobôd pre všetkých.
2. Sociálne a ekonomické nerovnosti majú byť usporiadané tak, aby boli:
  - a) v čo najväčší prospech najmenej zvýhodnených...
  - b) spojené s úradmi a pozíciami otvorenými pre všetkých, za podmienok spravodlivej rovnosti príležitostí (Rawls 1999, 53).

Prvý bod hovorí o štandardnom súbore práv a slobôd. Z hľadiska cieľa našej štúdie je kľúčový druhý bod, ktorý v sebe obsahuje princíp diferencie. Ten v zásade hovorí, že socioekonomické nerovnosti sú v demokratickej a pluralitnej spoločnosti prípustné, avšak len za podmienky, že budú slúžiť k čo najväčšiemu prospechu najmenej zvýhodnených. To neznamená nič iné ako priamu podmienku distributívnej spravodlivosti. Ak však prijmeme túto premisu, hľadáme na súhrnný konzekvencialistický úžitok, aj keď Rawls by s našim tvrdením nesúhlasil. Rawls je presvedčený, že jeho teória neospravedlňuje utrpenie menšiny v záujme dobra väčšiny. Základ jeho teórie je deontologický – je postavený na právach a slobode jednotlivca. V tomto momente kreovania zmluvy však nastáva transformácia autonómie jednotlivca na kolektívnu autonómiu, nakoľko Rawls stotožňuje ním taxatívne vymedzené primárne dobrá s neutrálnym súborom hodnôt, ktoré je potrebné sledovať. V skutočnosti sa však jedná o dosiahnutie spravodlivosti na základe výsledkov, kedy je klasický utilitaristický prístup maskovaný Rawlsom modelovanou slobodnou vôľou jednotlivcov prijať princípy spravodlivosti so zreteľom na primárne dobrá, odvolávajúcu

---

¹⁴ Rawls, v zmysle teórie kantovsky chápanej autonómie, vníma individuum ako jednotlivca schopného konať racionálne a tak, že je schopný zaviazat' sa morálnym zákonom, ktoré vytvára z praktického dôvodu (kategorického imperatívu) (pozri bližšie: Foltin 2021, 50).

sa na rozumnosť a neutrálnu pôvodnú pozíciu, ako aj prijatie reflexívnej rovnováhy. Aj keď Rawls odmieta utilitarizmus, princíp diferencie sleduje maximalizáciu dobra pre najmenej zvýhodnených a je zameraný na výsledný stav, t. j. má konzekvencialistický charakter. Ako bolo uvedené v predošlej časti, tento prístup považujeme za istý druh morálneho korektívneho distribučného utilitarizmu. Z nášho pohľadu je preto na mieste otázka, či je možné Rawlsovu teóriu takto označovať. K problematike výstižne píše Django Rogers nasledovné:

Zdá sa, že Rawls maskuje osobné talenty a túžby ľudí, aby umožnil akési transparentné nestranné uvažovanie. V skutočnosti len používa závoj nevedomosti ako nástroj na dosiahnutie tohto typu uvažovania. Závoj nevedomosti nie je ničím iným ako hypotetickým myšlienkovým experimentom, ktorý umožňuje racionálnym ľuďom uvažovať takýmto nestranným spôsobom. Hoci je to presvedčivá myšlienka a myslím si, že Rawls by s mojou koncepciou z väčšej časti súhlasil, tvrdím, že tento druh nestranného uvažovania sa nelíši od uvažovania používaného v utilitarizme (Rogers 2004, 3).

Tento úryvok v zásade potvrdzuje našu úvahu o tom, ako Rawls sofistikovane presúva ťažisko koncepcie od konkrétnych kontúr ideálnej spoločnosti na základný súbor liberálnych hodnôt. Pokiaľ ich jednotlivci budú sledovať, čo má Rawls poistené prostredníctvom hrozby označenia jednotlivca za nerozumného, výsledný stav bude na konci dňa rovnaký, aký si autor želá, s tým rozdielom, že ho autoritatívne nenaordinoval jednotlivcom, ale presvedčil ich, že si ho vybrali sami prostredníctvom ich autonómneho konania v situácii pôvodnej pozície.

Záver

V predkladanej štúdií sme definovali Rawlsovu teóriu spravodlivosti, ktorá vychádza z kantovsky chápanej deontologickej etiky chápania jednotlivca. Teória vychádza z motivácie autora ponúknuť koncepciu, ktorá má zabezpečiť vyargumentovateľnú alternatívu voči utilitaristickým prístupom. Pre tento cieľ využíva a do filozofie znovu-zavádza prístup kontraktualizmu. Rawls nekladie ťažisko teórie na výsledný stav v zmysle presne definovaného a požadovaného politického systému. Naopak, dôraz kladie na normatívne regulátory v podobe primárnych dohier, ktoré autor označuje za hodnotovo neutrálne, a ktorými výsledok dohody aktérov spoločenskej zmluvy nepriamo, no efektívne ovplyvňuje. Navyše, z hľadiska autonómie jednotlivca autor aktérom zmluvy nedáva na výber, nakoľko nesledovanie týchto dohier by znamenalo istú formu diskvalifikácie. Pri primárnych dobrách, ako základoch teórie, existuje problém neistoty ich hodnotovej univerzality. Rawls však svoju motiváciu

aktérov zmluvy takpovediac „správne nasmerovať“ ani neskrýva – v *Spravodlivosti ako férovosti* svoj úmysel konkretizuje takto:

Dôležité je, aby boli strany, ako racionálni zástupcovia, vedené k tomu istému súdu, pokiaľ ide o to, ktoré princípy prijať. To umožňuje dosiahnutie jedno-myseľného súhlasu. Závoj nevedomosti dosahuje tento cieľ tak, že strany obmedzuje na tú istú skupinu všeobecných faktov... a rovnaké informácie o všeobecných podmienkach v spoločnosti (Rawls 2007, 139).

Rawls sa snaží o politický a hodnotový pluralizmus, avšak ním implikovaný model racionálneho jednotlivca, ktorý kreuje spoločenskú zmluvu, už istú hodnotovú výbavu, vďaka sledovaniu primárnych dohier, predpokladá.

V stati sme predstavili tvrdenia (aj ich obhajoby) o tom, že takto obmedzená autonómia jednotlivca za závojom nevedomosti má skôr utilitaristicky determinovaný charakter a teória tým nadobúda prvky istej formy distribučného utilitarizmu. To ďalej podporujeme aj tvrdením o konštrukcii druhého bodu spravodlivosti Rawlsa, ktorý v sebe obsahuje princíp diferencie. Tento prístup funguje na princípe súhlasu s existenciou sociálnych nerovností, avšak za predpokladu, že budú slúžiť k čo najväčšiemu prospechu najmenej zvýhodnených. V tomto ohľade ide o distribučné vyrovnanie negatívnych dopadov prírodnej lotérie, ktorú Rawls, ako sociálny liberál, považuje za veľkú prekážku k férovosti. Inak povedané, ide o istý typ prijatia menšej miery zla v záujme vyššej miery dobra – samozrejme, prijatie tohto modelu za závojom nevedomosti nepodlieha morálne indiferentnému kalkulu, ako je tomu v prípade klasického utilitarizmu Milla. Na základe uvedeného preto v štúdiu predstavujeme otázku o možnosti označiť Rawlsovú koncepciu ako teóriu morálne motivovaného distribučného utilitarizmu.

Literatúra

- FOLTIN, M. (2021): Morálno-normatívne zdôvodnenie ľudských práv. *Filozofia*, 76 (1), 46 – 58. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.1.4>
- FREEMAN, S. (2023): Original Position. In: Zalta, E. – Nodelman, U. (eds.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition). Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/original-position/>
- FREEMAN, S. (2018): *Justice and the Social Contract*. Oxford: Oxford University Press.
- GARDENER, M. R. (1975): Rawls on the Maximin Rule and Distributive Justice. *Philosophical Studies*, 27 (4), 255 – 270. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01245705>
- KANT, I. (1975): *Kritika soudnosti*. Praha: Odeon.
- KANT, I. (1996): *Kritika praktického rozumu*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

- KOMOROVSKÁ, V. (2010): Život medzi spoločnosťou a ústraním. In: Rousseau, J. J.: *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 7 – 19.
- MILL, J. S. (2005): *Logika liberalizmu*. Bratislava: Kalligram.
- MURÁNSKY, M. (2019): Liberalizmus, občianske práva a ekonomická nesloboda (k Tugendhatovej koncepcii ľudských práv v kontexte ľudí so zdravotným znevýhodnením). *Filozofia*, 74 (8), 593 – 607. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.8.1>
- RAWLS, J. (1999): *A Theory of Justice* (revised edition). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- RAWLS, J. (1997): *Politický liberalizmus*. Prešov: Slovacontact.
- RAWLS, J. (2005): *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- RAWLS, J. (2007): *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram.
- ROGERS, T. D. (2004): Rawls's Theory of Justice from a Utilitarian Perspective. *Macalester Journal of Philosophy*, 13 (1), Article 5.
Dostupné na: <http://digitalcommons.macalester.edu/philo/vol13/iss1/5>
- ROUSSEAU, J. J. (2010): *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- SCANLON, T. (2003): Rawls on Justification. In: Freeman, S. (ed.): *The Cambridge Companion to Rawls*. New York: Cambridge University Press, 139 – 169.
- SEDOVÁ, T. (2021): O slobode ako politickej hodnote. *Filozofia*, 76 (2), 81 – 96. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.76.2.1>
- ŠVEC, J. (2020): Premeny chápania slobody vo filozofii Johna Rawlsa: od nedotknuteľnosti individua k filozofickému zdôvodneniu pozitívnej slobody. *Politické vedy*, 23 (3), 69 – 84. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.69-84>
- ŠVEC, J. (2022): Sloboda ako spoločenská zodpovednosť (aj) v kontexte sociálneho liberalizmu Johna Stuarta Milla. In: Švihura, A. (ed.): *Filozofické cesty z neistoty – podoby zodpovednosti*. Bratislava: SFZ pri SAV, 90 – 103.
- WENAR, L. (2021): John Rawls. In: Zalta, E. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2021 Edition). Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/rawls/>
- WEST, H. R. (2012): Mill and Rawls. In: Kahn, L. (ed.): *Mill on Justice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 119 – 134.

Stať je výstupom projektu VEGA č. 2/0118/24 – Sociálna povaha normativity ako východisko vysvetlenia vzťahu individuálnej a kolektívnej autonómie.

Jakub Švec
Filozofický ústav SAV, v.v.i.
Klemensova 19
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: jakub.svec@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7603-101X>